

LIBRIS

We know
books

Nikos Kazantzakis

VIAȚA ȘI PERIPETEILE LUI ALEXIS ZORBAS

Traducere din neogreacă
și tabel cronologic de
ELENA LAZĂR

HUMANITAS
fiction

Cuprins

Viața și peripețiile lui Alexis Zorbas	5
<i>Repere cronologice</i>	327

I

L-am cunoscut la Pireu. Coborâsem în port să iau vaporul spre Creta. Tocmai se lumina de ziuă. Ploua. Bătea un sirocco tăios și stropii mari ai valurilor ajungeau până la micuța cafenea. Ușile mari de sticlă fiind închise, în aer stăruia un amestec de duhoare și ceai de salvie. Afară era frig, iar geamurile se aburiseră de la suflarea oamenilor. În puloverele lor cafenii din păr de capră, cinci-șase marinari, care avuseseră o noapte albă, beau de zor cafele și ceaiuri de salvie și priveau marea prin geamurile aburite.

Peștii, amețiți de izbiturile furtunii, își găsiseră adăpost în apele liniștite din adânc și așteptau să se potolească vârtoarea de sus; pescarii, înghesuiți în cafenele, așteptau și ei să înceteze frământarea divină, ca peștilor să le treacă teama și să urce la suprafața apei pentru a mușca din momeală. Limbile, marsuinii, calcanii se întorceau din incursiunile lor nocturne să se culce. Se crăpa de ziuă.

Ușa de sticlă se deschise; intră un hamal scund, cu fața tăbăcită de vânt, cu capul gol, desculț, stropit de noroi din cap până-n picioare.

— Ei, Konstandis, strigă un lup de mare înfășurat într-o manta albastră, ce faci, mă?

Konstandis scuipă furios.

— Ce-ai vrea să fac, mă rog? răspunse. Ziua bună, cafenea! Seară bună, casă! Ziua bună, cafenea! Seară bună, casă! Asta-i viața mea. Muncă – ioc!

Câțiva râseră, alții dădură din cap, înjurând.

— Viața asta-i ocnă! spuse un mustăcios care-și făcuse studiile de filozofie la teatrul de marionete Karaghiozis. Pârnaie pe viață, fir-ar să fie!

O lumină plăcută, verde-albastră, inundă geamurile murdare, pătrunse și ea în cafenea, se agăță de mâini, nasuri și frunți, sări pe vatră, sticlele parcă luară foc. Becurile își pierdură forța, cafegiul, mahmur de atâta nesomn, întinse mâna și le stinse.

O clipă se așternu tăcerea. Toți ochii se înălțară și priviră afară ziua păcloasă. Se auzeau valurile care se spargeau de țărm mugind; în cafenea, câteva narghilele gâlgăiră.

Bătrânul lup de mare oftă:

— Măi, ce-o fi cu căpitan Lemonis? exclamă. Dumnezeu să-l aibă în pază!

Aruncă o privire rea spre mare:

— Ptiu, dușmanca familiilor! tună el, mușcându-și mustața albită.

Stăteam într-un colț; înfrigurat, mai cerui un ceai de salvie; moțaiam; mă luptam cu somnul, cu oboseala și cu tristețea ce mă încerca de obicei dimineața. Priveam prin geamurile aburite portul care se trezea și răsuna de sirenele vapoarelor, de forfota căruțelor și a barcagiilor. Priveam pierdut și parcă un năvod nevăzut, țesut de mare, ploaie și plictis, îmi înfășura strâns inima în ochiurile lui dese.

Îmi pironisem ochii pe prora neagră a unui vapor impunător, cufundat încă de la copastie în jos în beznă. Ploua și vedeam cum firele ploii amestecau parcă până și cerul cu noroi.

Tot privind vaporul cel negru și umbrele și ploaia, amărăciunea mea căpăta, încet-încet, chip, amintirile se trezeau și în vântul umed, prietenul drag, plăsmuit din ploaie și dor, prindea contur. Când o fi fost? Anul trecut? Într-o altă viață? Ieri? Când oi fi coborât în portul ăsta să-mi iau rămas-bun de la el? Ploua și atunci, era la fel de frig și tocmai se lumina de ziuă; inima mi se zbătu iarăși tulburată.

A prelungi despărțirea de cei dragi este otravă curată; mai bine să o tai dintr-o lovitură de cuțit și să rămâi iarăși singur de tot, în starea firească a omului, singurătatea. Totuși, în zorii acelei zile ploioase nu mă puteam dezlipi de prietenul meu. (Mai târziu, din păcate, vai, prea târziu, mi-am dat seama de ce.) Urcasem cu el la bord și stăteam în cabina lui, printre bagajele risipite peste tot. Îl priveam fix, stăruitor, când se uita în altă parte, vrând parcă să-mi întipăresc în memorie, una câte una, toate trăsăturile – ochii luminoși verzi-albaștri, fața tinerească, dolofană, expresia fină, de orgoliu și, mai ales, mâinile lui, cu degete lungi, nobile.

La un moment dat, îmi surprinsese privirea care se târa lacomă asupra lui; se întorsese, cu acel aer zeflemitor pe care-l căpăta când voia să-și ascundă emoția. Mă prinsese asupra faptului, își dădea prea bine seama ce simțeam. Și, ca să alunge tristețea despărțirii pe care-o încercam amândoi:

— Până când? mă întrebă zâmbind ironic.

— Până când... ce?

— O să ronțai hârtie și-o să te mânjești de cerneală? Mai bine hai cu mine în Caucaz, unde mii de oameni din neamul nostru se află în primejdie! Hai să-i salvăm!

Râse, vrând parcă să micșoreze efectul vorbelor mari pe care le rostise.

— S-ar putea, desigur, să nu-i salvăm, adăugă. Dar măcar așa o să ne salvăm pe noi, încercând să-i salvăm pe alții. Nu-i așa? Nu asta propovăduiai dumneata, dascăle? „Singurul mod de a te salva pe tine însuși este să lupți să-i salvezi pe ceilalți...” La faptă, așadar, dascăl iscusit în predici... Aici să te vad!

N-am răspuns. Orient sacru, leagăn al zeilor, munți semeți, strigătul lui Prometeu ținut pe stâncă... Neamul nostru, ținut în anii aceia pe aceleași stânci ca strămoșul lor, striga. Era în primejdie; își chema din nou un fiu să vină să-l salveze. Iar eu îi ascultam strigătul cu mâinile-n sân, de parcă durerea ar fi fost doar vis, iar viața o tragedie zguduitoare în care

ar fi o mare grosolănie și naivitate să sari din lojă pe scenă și să intervii în acțiune.

Prietenul meu se ridicase fără să aștepte răspuns. Vaporul șuiera acum pentru a treia oară. Îmi întinse mâna:

— Rămâi cu bine, șoarece de bibliotecă! spusese batjocoritor, ca să-și ascundă emoția.

Era o rușine, o știa prea bine, să nu fii în stare să-ți stăpânești emoția. Lacrimi, vorbe duioase, gesturi necontrolate, familiarități gratuite, i se păreau urâtenii nedemne de om. Niciodată noi doi, care țineam atât de mult unul la celălalt, nu schimbaserăm vreo vorbă tandră; ne jucam și ne hârjoneam, ca niște fiare. El – fin, ironic, civilizat; eu – ca un barbar. El – reținut, epuizând fără greutate toate manifestările sufletului printr-un zâmbet; eu – necioplit, izbucnind într-un râs grosolan, nepotrivit.

Am încercat să-mi ascund și eu tulburarea printr-o vorbă dură, dar mi s-a făcut rușine. Nu, de fapt nu mi-era rușine, ci pur și simplu nu mă simțeam în stare. I-am strâns mâna. I-o țineam așa, fără să-i dau drumul. Mă privi nedumerit.

— Emoție? făcu, încercând să zâmbească.

— Da, îi răspunsei calm.

— De ce? N-am vorbit, sunt ani de-atunci, nu ne-am înțeles odată? Cum zic japonezii ăia, după care te dai în vânt? *Fudoshin!* Impasibilitate, sânge rece, o mască zâmbitoare, nemîșcată pe chip. Ce se întâmplă în spatele măștii ne privește.

— Da, răspunsese, încercând să nu mă avânt într-o frază fără sfârșit – nu eram sigur că aş fi putut să-mi stăpânesc tremurul din glas.

Pe vapor se auzi gongul alungând vizitatorii din cabine. Burnița. Atmosfera era încărcată de cuvinte pătimase de rămas-bun, jurăminte, sărutări care nu se mai sfârșeau, comenzi iuți, rostite gâfâit. Mama cădea în brațele fiului, soția într-ale bărbatului, prietenul își îmbrățișa prietenul. De parcă s-ar fi despărțit pentru totdeauna; de parcă această scurtă despărțire le-ar fi amintit-o pe cea mare. Iar sunetul blând al gon-

gului răsună brusc, de la pupă la proră, în aerul umed, ca un clopot de înmormântare.

Prietenul se aplecă spre mine:

— Ascultă, rosti încet, ai cumva vreo presimțire rea? Recunoaște!

— Da, răspunsei din nou.

— Crezi în bazaconii dintr-astea?

— Nu, rostii pe un ton sigur.

— Și-atunci?

Nu exista „atunci”; nu credeam, dar mi-era teamă.

El își sprijini ușor mâna pe genunchiul meu, cum obișnuia în momentele cele mai cordiale, când discutam și-l zoream să ia vreo hotărâre, iar el se împotriva și până la urmă accepta și-mi atingea genunchiul, ca și cum mi-ar fi spus: „Bine, o să fac ce vrei tu, din dragoste...”

Pleoapele îi clipiră în două-trei rânduri. Mă privea din nou. Își dădea seama că eram din cale-afară de trist și șovăia să recurgă la armele noastre îndrăgite – râsul, ironia...

— Bine, spuse. Dă-mi mâna! Dacă unul din noi doi se va afla în primejdie de moarte...

Se opri, rușinat parcă. Noi, care de ani în șir luam în râs astfel de rătăcirii metapsihice și puneam în aceeași găleată vegetarieni, amatori de spiritism, teozofi și ectoplasme...

— Așadar? întrebai, încercând să ghicesc.

— S-o luăm așa, ca pe-o joacă, spuse în grabă, ca să scape de fraza plină de capcane în care se avântase. Dacă unul din noi doi s-o afla în primejdie de moarte, să se gândească la celălalt atât de intens, încât să-i dea de știre, oriunde s-ar afla... De acord?

Dădu să râdă, dar buzele, parcă înghețate, nu se mișcară.

— De-acord! încuviințai eu.

De teamă să nu-și fi dat cumva pe față tulburarea, adăugă grăbit:

— Nu cred, firește, în comunicarea aeriană a sufletelor...

— Nu contează, murmurai. Măcar de-ar fi...

— Bine, atunci! Să încercăm... Ne-am înțeles?

— Înțeles, răspunsei din nou.

Acestea ne-au fost ultimele cuvinte. Ne-am strâns tăcuți mâinile, degetele ni se împletiră o clipă cu dor și se desfăcură brusc. Am plecat degrabă, fără să mă întorc, de parc-aș fi fost urmărit. Dădui să-ntorc capul, să-mi văd prietenul pentru ultima oară, dar mă stăpânii. „Nu te-ntoarce! mi-am poruncit. E de-ajuns!”

Sufletul omului e aidoma lutului, neșlefuit; neprelucrat încă, cu porniri grosolane, dintr-o bucată. Nimic limpede, sigur, nu poate ghici; de-ar fi ghicit, cât de diferită ar fi fost această despărțire!

Lumina se întindea tot mai puternică, zorii se împrăștiau, cele două dimineți deveneau una, chipul drag al prietenului – acum îl vedeam limpede – stătea nemișcat în ploaie, trist, în bătaia vântului din port. Ușa de sticlă a cafenelei se trânti, se auzi vuietul mării, intră un marinăr crăcănat, cu mustața pleoștită. Glasuri vesele îl întâmpinară:

— Bun venit căpitanului Lemonis!

Mă ghemuii în colțul meu, încercând să-mi adun din nou gândurile; dar chipul prietenului se pierduse deja în ploaie, dispăruse.

Căpitan Lemonis își scosese mătăniile și le număra liniștit, îngândurat. Era zgârcit la vorbă. Mă chinuiam să nu văd, să n-aud nimic din ce se întâmpla în jurul meu, ca să păstrez încă vedenia ce se estompa tot mai mult. Să retrăiesc mânia ce mă stăpânise atunci, nu mânie, rușinea pe care o simțisem când prietenul meu mă făcuse „șoarece de bibliotecă”. Avea dreptate! Eu, care iubeam atât de mult viața, cum de mă înglodasem de atâția ani în tot felul de hârtoage, mânjit de cerneală până la urechi? În ziua când ne despărțiserăm, prietenul meu mă ajutase să văd limpede. M-am bucurat, firește; știind deja numele nenorocirii mele, poate mi-ar fi fost mai ușor s-o înving. Ca și cum n-ar mai fi fost risipită, fără consistență, de neprins, ci ar fi căpătat trup și mi-ar fi fost de-acum mai ușor să mă lupt cu ea.

Vorba lui dură se strecurase pe nesimțite în mine și de atunci tot căutam un pretext să las baltă hârtoagele și să trec la fapte. Îmi era silă și rușine să port ca blazon spiritual acest rozător abject. În urmă cu o lună găsisem prilejul: am închiriat, pe un țărm cretan, spre Marea Libiei, o mină de lignit părăsită. De-aceea plecam acum în Creta, să trăiesc laolaltă cu oamenii simpli, muncitori, țărani, departe de tagma șoa-recilor de bibliotecă.

Mă pregăteam de plecare și eram nespus de emoționat, ca și cum călătoria asta ar fi avut un rost ascuns; luasem hotărârea să întorc foaia. „Până acum, suflete al meu, îmi ziceam, vedeai doar umbra și te săturai. Acum o să te duc în miezul lucrurilor.“

Eram gata; în ajunul plecării, scotocind prin hârtii, am găsit un manuscris neisprăvit. L-am luat, l-am răsfoit șovăind. De doi ani mă stăpânea o tulburare, un dor cumplit, o sămânță: Buddha. Îl simțeam cum roade neconținut în mine, se plămădește, se prinde. Creștea, se-ntindea, începea să se zbată în piept să scape. Iar acum inima nu mă lăsa să-l arunc; nu eram în stare. Era deja prea târziu pentru un astfel de avorton spiritual.

La un moment dat, în timp ce țineam manuscrisul, nehotărât, zâmbetul prietenului stăruia în aer, numai ironie și gingășie. „O să-l iau! îi spusei înverșunat. Nu mi-e teamă de el, o să-l iau, nu zâmbi!“ L-am înfășurat cu atenție, de parc-aș fi înfășurat un prunc, și l-am luat cu mine.

Glasul răgușit al căpitanului Lemonis spintecă aerul. Am ciulit urechea; vorbeau despre spiridușii ce se agățaseră în vârtejul furtunii de catargul corăbiei sale și-l lingeau.

— Sunt moi și alunecoși, când pui mâna pe ei, parc-ai atinge niște flăcări; mi-am uns mustățile și toată noaptea am lucit ca un drac. Cum vă spuneam, apa năvălise pe corabie și cărbunii cu care era încărcată s-au udat, atârnavu greu. Corabia a-nceput să-ngenuncheze, da' și-a pus Dumnezeu mâna, a azvârlit un fulger năprasnic, tambuchiurile s-au spart și marea s-a-nnegrit de cărbuni. Corabia, ușurată de povară, și-a revenit la linia de plutire și uite-așa am scăpat. S-a dus și asta.

LIBRIS | We know books

Mi-am scos din buzunar micul meu Dante, Tovarășul de Călătorie, cum îl numeam; mi-am aprins pipa, m-am sprijinit de perete, m-am instalat cât mai comod. La un moment dat, dorința mea se află în cumpănă: de unde să încep lectura acestor versuri nemuritoare? De la catranul Iadului, de la flacăra răscolitoare a Purgatoriului sau să mă avânt de-a dreptul pe cel mai semeț pisc al Speranței? Puteam să aleg ce vreau. Țineam în mână minuscula cărticică și mă bucuram de libertatea mea. Versurile pe care le-aș fi ales acum, dis-de-dimineață, ar fi imprimat ritm întregii zile.

M-am aplecat asupra acestei viziuni dense ca să iau hotărârea, dar n-am apucat; deodată, cuprins de neliniște, nu știu nici eu de ce, am ridicat capul. Nu știu cum s-a făcut, dar am simțit că mi s-au căscat două găuri în creștetul capului; m-am întors brusc și-am privit spre ușa de sticlă. În minte îmi străfulgeră o nebunească speranță: „O să-mi revăd prietenul“. Era cât pe-aici să accept minunea. Dar mă înșelam; un bătrân, de vreo șaizeci și cinci de ani, deșirat, uscățiv, cu ochi bulbucați, își lipise fața de geam și mă privea. Ținea o desagă la sub-suoară.

Ceea ce m-a izbit cel mai tare au fost ochii lui, ironici, triști, neliniștiți, numai văpaie. Sau așa mi se păreau mie.

Îndată ce privirile ni s-au încrucișat, de-ai fi zis că s-a încredințat că eu eram cel pe care-l căuta, își întinse mâna cu un gest hotărât și deschise ușa. Se strecură printre mese cu pas iute, elastic, veni și se opri în fața mea.

— Călătorie? mă întrebă. Încotro, dacă nu-i cu supărare?

— În Creta. Da' de ce întrebi?

— Mă iei cu tine?

Îl măsurai cu atenție. Obraji scofâlciți, fălci puternice, poameți proeminenți, păr cărunt inelat, ochi scăpărând scânteii.

— De ce? Ce să fac cu tine?

Ridică din umeri:

— Auzi colo, de ce?! rosti el disprețuitor. Parcă nu poate omul să facă o dată ceva fără să-ntrebe de ce? Așa, că are

el chef! Uite, ia-mă, să zicem, bucătar! Știu să fac niște supe de-ți lingi buzele, mamă-mamă!

Pufnii în răs. Purtarea lui îndrăzneată, vorba hotărâtă îmi plăceau; îmi plăceau și supele, nimic de zis. N-ar fi stricat, mă gândeam, să-l iau cu mine pe bătrânul ăsta mătăhălos pe îndepărtatul și pustiul țărm. Supe, glume, taifas... Părea umblat prin lume, trecut prin multe, ca Sindbad Marinarul; îmi plăcea.

— Ce mai stai pe gânduri? făcu, dând din cap. Îți mășori vorbele cu cântarul, ai? Cântărești până la ultimul dram, ai? Hotărăște-te, omule, odată și dă-le dracului de cântare!

Stătea în dreptul meu, ditamai matahala, cu ciolane lungi, și mă chinuiam să înalț capul să-i vorbesc. Închisei cartea.

— Stai jos, îl poftii. Iei un ceai de salvie?

Se așeză; își sprijini cu atenție desaga de scaunul alăturat.

— Salvie?! rosti disprețuitor. Un rom! îi strigă cafegiu-lui.

Sorbea romul picătură cu picătură; îl ținea mult timp în gură să-l savureze și apoi îl lăsa să alunece agale pe gâtlej și să-i încălzească măruntaiele. „Senzual, mă gândii eu, cunoscător, se pare...”

— Ce știi să faci? îl întrebai.

— De toate; treburi cu piciorul, cu mâna, cu capul, de toate-ți zic. Asta ne lipsea acum, să stăm să alegem!

— Unde-ai lucrat în ultima vreme?

— Într-o mină. Dacă vrei să știi, mi-s un miner grozav: mă pricep la metale, descopăr filoane, deschid galerii, cobor în puțuri, nu mi-e frică. Lucram bine, ajunseseam chiar șef de echipă, n-aveam a mă plânge. Da' uite că dracu' își vârî coada. Sâmbăta trecută, seara, eram cam cu chef, trăsesem câteva păhărele la măsă, dau nas în nas cu patronu' care venise tocmai în ziua aia în inspecție și-l zvânt în bătaie.

— De ce? Ce ți-a făcut bietul om?

— Mie? Nimic, îți jur. Prima dată dădeam ochii cu el. Ne-mpărțise și țigări, sărmanul.

— Și-atunci?

— Of, ce mă tot descoși! Așa mi-a trăsnit, frățioare, tam-ni-sam! Ce naiba, doar n-oi fi vrând să știe carte curul morări-tei! Curul morăriței, asta-i mintea omului, ascultă-mă pe mine!

Citisem o mulțime de definiții ale minții omului, asta însă mi se păru cea mai uluitoare și, trebuie să recunosc, mi-a plă-cut. Îl privii cu alți ochi pe noul meu tovarăș; fața îi era plină de zbârcituri, brăzdată, ciupită, roasă parcă de ploaie și vânt. Un alt chip, peste câțiva ani, îmi va stârni aceeași impresie, de lemn lucrat, chinuit: cel al lui Panait Istrati.

— Și ce ai în desagă? Mâncare? Rufărie de schimb? Unelte?

Tovarășul meu ridică din umeri râzând:

— Îmi pari un om cu scaun la cap, spuse, să am iertare. Mângâie desaga cu degetele lui lungi și aspre.

— Nu, adăugă. E santuri!

— Santuri? Știi să cânți la santuri?

— Când sărăcia mă-nghesuie și ajung la strâmtoare, cutreier prin cafenele și cânt la santuri. Știu niște vechi cântece kleftice macedonene. Apoi scot tava – uite, șapca asta – și strâng paralele.

— Cum te cheamă?

— Alexis Zorbas. Mi se zice Telegraf, în bătaie de joc, că-s așa lungan; iar capul mi-e turtit ca o plăcintă. Dar în câte feluri nu mi s-a zis! M-au poreclit și Alune Americane, pe vremuri vindeam semințe de dovleac prăjite. Mi se zice și Mana Viței, fin'că pe un' mă duc, cică, fac praf și pulbere. Am și alte porecle, da' le las pe altă dată...

— Și la santuri cum ai învățat să cânți?

— Aveam douăzeci de ani. La o petrecere în sat la mine, acolo, la poalele Olimpului, am auzit pentru prima oară santuri. Mi s-a tăiat răsuflarea. Trei zile-n șir n-am pus un dumi-cat în gură. „Ce ai, mă?” mă luă taică-miu la rost, Dumnezeu să-l ierte. „Vreau să-nvăț să cânt la santuri! — Mă, nu ți-e rușine? Ce, ești zlătar, să cutreieri lumea cântând? — Eu vreau să-nvăț să cânt la santuri...” Aveam niște parale puse de-